

**Корольова Н.О.**

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри німецької філології

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя*

*Стефаника»*

*м. Івано-Франківськ, Україна*

### **Соціолінгвістичний аспект вербалізації національної ментальності**

Соціальна лінгвістика як дисципліна, що розвивається на перетині мовознавства, соціології, соціальної психології та етнології, досліджує питання, пов'язані із суспільною природою мови, її громадськими функціями, механізмом впливу соціальних чинників на мову та роль, котру вона відіграє у житті суспільства, зокрема, визначення зв'язку між мовою та національною ментальністю, мовою і процесами пізнання навколишнього світу (П. М. Донець [6]; Л. Т. Масенко [8]).

Розуміння людини як центру лінгвістичних досліджень сприяло розробці нових категорій, що зачіпають сферу її свідомості, мислення, духовної, практичної та мовленнєвої діяльності. До однієї з таких категорій належить і ментальність, яка є актуальною як для вчених, що вивчають репрезентацію антропологічного фактору в мові, так і для тих дослідників, які цікавляться впливом мови на мислення і поведінку людини. Під ментальністю розуміють спосіб сприйняття дійсності, психологічний склад розуму, особливості мислення, характер та багато іншого. З. Д. Попова та Й. А. Стернін визначають ментальність як «специфічний спосіб сприйняття і розуміння дійсності, яке визначається сукупністю когнітивних стереотипів свідомості, характерних для конкретної особистості або ж соціальної чи етнічної групи людей» [13, с. 25-30]. В. В. Колесов вводить у науковий ужиток термін «мовна ментальність» [7, с. 150], який передбачає зв'язок мови і мислення, зазначаючи, що мислення народу не опосередковується його мовою, однак воно виражається, фіксується та номінується нею [Там само]. Тому дослідження специфіки ментальності певного етносу на сучасному етапі лінгвістичних пошуків повинне опосередковуватись аналізом її культури, мислення та мови.

1. Ментальність конкретної нації (народу) виявляє себе в способі думок, мислення та відповідній поведінці людини або соціальної групи у конкретному суспільстві. Ці ознаки мають історично-соціальні корені розвитку та відображені у мові. Мова бере участь у формуванні індивідуальних ментальних рис людини, регулює функціонування соціальної ментальності у конкретному суспільстві. Як зауважує Д. М. Узнадзе, у цих процесах вона виступає «не предметом, не простим продуктом, а скоріше – силою» [16, с. 383], за допомогою якої та чи інша нація відчуває мовну реальність і оперує нею для задоволення свої потреб – у відповідності з когнітивною та комунікативною функціями мови.

2. Процес взаємодії національної ментальності та мови характеризується тим, що мова *відображає* світ, який оточує людину. «Відображення» – це не тільки опис того, що існує у світі та супроводжує людину. Опис є формою відображення людиною світу, у той час як мова виступає у ролі інструменту його передачі. Мова організує мовленнєву діяльність людини, яка здійснюється за нормами та правилами людської взаємодії та ґрунтується на цих нормах і правилах (законах).

3. Сферою взаємодії ментальності та мови виступає «людська діяльність». Г. Г. Почепцов у цьому зв'язку підкреслює, що ментальність «визначає світ мовленнєвих дій людини» – можливостей, якими володіє людина для здійснення комунікативних цілей. У цій якості ментальність класифікується ним як «мовна ментальність». Мовна ментальність – це оточуючий людину світ і світ, який створює сама людина, у тому числі – світ її мовленнєвих дій та ситуацій, в яких вона перебувала [15, с. 118]. Мовна ментальність, якщо її розуміти як соціально-історичне явище, є одночасно індивідуальною духовністю і духом народу [12, с. 124].

4. Мова має безпосереднє відношення до формування рис характеру людини, з якими вона входить у певну соціальну групу народу. У межах такої групи людина – знову завдяки мові – адаптується до існуючих законів людської взаємодії. Мова починає впливати на поведінку людини – відповідно до сформованих у соціальній групі норм суспільного існування. У межах таких груп закладаються та розвиваються основи ментальних рис характеру народу.

На початковому етапі у формуванні ментальних рис людини бере участь така важлива складова її внутрішнього стану, як психіка. Узгоджуючи свою поведінку із типовою поведінкою членів соціальної групи, до якої вона належить, людина засвоює відповідні психічні настанови соціального характеру. При цьому дії людини, у тому числі мовленнєва дія, орієнтуються на соціокультурні стереотипи. Як результат, суспільство зі стійкими ментальними настановами здатне до стійкої трансляції їх на своїх членів. Інструментом трансляцій культурних настанов виступає мова. Отже, ментальні риси народу слід “шукати” у поведінці окремого індивіда [12, с. 168; 15, с. 121].

5. Формування ментальності як мовної картини світу окремого індивіда відбувається на різних рівнях. Значну роль грає рівень сімейного виховання. Тут відбувається знайомство і засвоєння індивідом загальних національних і соціальних традицій, норм моралі, правил, орієнтирів і цілей спілкування як особистісно-значимих цінностей. Виховання індивіда ґрунтується на основі вже існуючій системи оцінки членами суспільства конкретного близького соціального світу, речей, властивостей і відношень. У процесі сімейного виховання формуються поняття «своє – чуже» в індивідуальній і колективній свідомості, які знаходять вираження в соціальних опозиціях «Ми» – «Вони», «Я» – «Ми» [12, с. 168].

6. Мова як носій ментальності народу виступає одним із засобів соціальної трансляції. Коли ментальні риси поведінки людини вже сформовані, ментальність сама детермінує мовні зміни. Психічний фактор стає регулятором мовленнєвих дій індивіда, а мовна настанова стає однією зі складових у структурі ментальності [12, с. 162].

Діалектична взаємодія феноменів ментальності та мови виявляє себе у різних соціальних ситуаціях по-різному. Як зазначалося вище, на початковому етапі засвоєння мови людина іде від мовного мислення до соціокультурних стереотипів світосприйняття, оскільки із засвоєнням мови людина засвоює і мовну ментальність. У подальшому, після засвоєння мови, зв'язок стає зворотним: соціокультурні фактори визначають мовну ментальність [15, с. 118].

Отже, соціокультурні стереотипи сприйняття світу формують мовну ментальність і кристалізуються в ній [12, с. 168].

Г. Г. Почепцов пише, що, коли визначають особливості взаємодії мови та національної ментальності, першість у формуванні індивідуальних ментальних рис слід віддавати мові [15, с. 120]. У мові відображена т. зв. картина світу – сукупність уявлень про світ, які історично склались у буденній свідомості певного колективу. Загальні способи концептуалізації реалізують існуючі у мові різні можливості передавати дані про об'єкти світу і місце мовної одиниці у системі мови. Мова закріплює ці дані у своїй системі.

Головним джерелом, яке забезпечує «вихід» на національні образи світу, є текст [9, с. 105]. Тексти проєктують на себе певні національні картини світу, їхні фрагменти та засоби репрезентації. Провідне місце з останніх займає мова – фонетичні, лексичні, граматичні елементи, значення яких виступає постійним джерелом знання, у тому числі – про національну ментальність. Певний мовний елемент є кодом, який сигналізує своєю структурою та змістом про свідомість людини, рівень її життєвої та мовної компетенції, ставлення до світу, можливості та сфери діяльності.

### Література

1. Аркадьев М. А. Язык и специфика человеческого бытия. / Михаил Александрович Аркадьев: [Електронний ресурс: Режим доступу: <http://evrika.tsi.lv/show.php>]. – 2003.
2. Бацевич Ф. С. Лінгвалізація світу: гуманітарні переваги та онтологічні загрози / Флорій Сергійович Бацевич // Мовознавчий вісник. Збірник наукових праць. – Черкаси, 2010. – Вип. 11. – С. 8-13.
3. Воркачев С. Г. Вариативные и ассоциативные свойства телеономных лингвоконцептов / Сергей Георгиевич Воркачев – Волгоград: Парадигма, 2005. – 214 с.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія / Ірина Олександрівна Голубовська. – [2-е вид., випр. і доп.]. – К.: Логос, 2004. – 284 с.

5. Дінцельбахер П. Історія європейської ментальності. Серія: Культурологія / Петер Дінцельбахер та ін.; за редакцією Петера Дінцельбахера. – К.: Літопис, 2004. – 722 с.
6. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации // Павел Николаевич Донец. – Харьков: Штрих. – 2001. – 386 с.
7. Колесов В. В. Язык и ментальность / Владимир Викторович Колесов – СПб.: Слово, 2004. – 467 с.
8. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики. / Лариса Терентіївна Масенко – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 242 с.
9. Масленникова Е. М. Лакунарные разрывы в диалоге культур: к пониманию сущности / Елена Михайловна Масленникова // Слово и текст: психолингвистический подход : сб. науч. тр. / под общ. ред. А. А. Залевской. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 2008. – Вып. 8. – С. 100-107.
10. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / Валентина Авраамовна Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 296 с.
11. Нечаева Е. Ф. Языковое сознание и национальный менталитет (к вопросу о терминологии) / Елена Федоровна Нечаева // Лингвистика и межкультурная коммуникация. – № 2. – 2009. – С. 30-33.
12. Полежаев Д. В. Идея менталитета в русской философии «золотого века». / Дмитрий Владимирович Полежаев – Волгоград: Изд-во ВолГУ. – 2003. – 360 с.
13. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж: АСТ, 2007. – 315 с.
14. Потапенко О. І. Лінгвоконцептологія. Монографія: вид. 2-ге / Олександр Іванович Потапенко. – К.: Освіта України, 2011. – 336 с.
15. Почепцов Г. Г. Языковая ментальность: способ представления мира / Георгий Георгиевич Почепцов // Вопросы языкознания. – 1990. № 6. – С. 110-122.
16. Узнадзе Д. Н. Внутренняя форма языка / Дмитрий Николаевич Узнадзе // Психология установки. СПб.: Питер, – 2001. – С. 381– 414.